

MEDIEVAL ISLAMIC MEDICINE

Assistant Lecturer, Liliana Florina Andronache, Ph.D., University of Medicine and Pharmacy “Carol Davila” Bucharest, 8 Eroilor Sanitari, district 5, Bucharest; Lecturer Cristina Veronica Andreescu, Ph.D., University of Medicine and Pharmacy “Carol Davila” Bucharest, 8 Eroilor Sanitari, district 5, Bucharest

Abstract: Medieval Islamic medicine represented a cornerstone in the history of this field of expertise and it has greatly influenced the honorable profession of medicine in Europe. During the Dark Ages, Europe was struggling to survive politically and economically to different invasions. Medicine and culture, in general, were left aside and nobody thought of developing these fields least of all to come up with new theories or discoveries. European early Middle Ages was not favorable to any breakthrough. Those who introduced new ideas, practiced medicine and promoted the survival of what Greek and Roman cultures had instilled centuries before the Arab physicians. Not only healers of the body, the Arabs who forwarded medical knowledge were well-known philosophers, writers, pharmacologists, polymaths able to broaden the horizon of European knowledge with a new intensity. The present article aims at presenting some of the most outstanding discoveries made by two practitioners of medicine of Arab descent: Avicenna and Averroes.

Keywords: physician, medicine, pharmacology, philosophy, polymath

Născut în Afshana, în apropiere de Bukhara în Asia Centrală, **Abu ‘Ali al-Husayn ibn Sina** (980 – 1037) a rămas în istoria umanității un reper. **Avicenna**, pe numele său dat de occidentali, a influențat atât medicina cât și filosofia, învățămintele sale rămânând în picioare până în epoca pre-modernă. Sistemul său de gândire filosofic încerca o corelare între religie, filosofie și medicină. Polimat de seamă al lumii arabe, Avicenna s-a remarcat pentru două lucrări medicale: *Cartea vindecării* și *Canonul medicinei*, o compliție între sistemele de gândire ale anticilor greci, persani și indieni. Vizionar, Avicenna aduce în discuție, în această lucrare, cunoștințe din aria farmacologiei, fiziologiei, insistând pe natura infecțioasă a unor maladii, apreciind că adevărata medicină este cea care are la bază cercetarea. Adept al ocultismului, Avicenna a apelat la alegorii în *Epistolele orientale*.

Una dintre cele mai cunoscute scrieri alegorice este cea păsărilor-sufetele umane - care pornesc în călătoria spre divinitate. “Drumul urmărește etapele inițierii *sufi* (sufletul, prin asceză, trebuie să treacă prin cele șapte trepte/stadii interioare, pentru a ajunge la stadiul inimii, înainte de a încerca uniunea cu divinitatea”. Cu viziunea (antică) asupra sufletului ca substanță separată, prizonieră în corp, tânjind după întoarcere în lumea divină, Avicenna indică treptele spre sferele

celeste și palatul marelui Rege: a opta oprire, unde cunoașterea nu se obține prin eforturi omenești, ci doar prin grație divină. Un final ironic face referire, probabil, la neîncrederea juriștilor (faqih-i) față de această cale a misterului și iubirii. Dar, cucerit de soluția sufismului, filozoful revine la detașarea de lume și uniunea cu Dumnezeu. *Epistola păsării* poate fi citită și ca o parabolă a libertății, dar și ca un fel de autobiografie spirituală a filozofului, ilustrând evoluția pe care și-ar fi dorit-o Avicenna pe calea ascetică, în ciuda «lațului» rămas la picior (dorul pentru cele lumești, impulsurile drăcești, sinele inferior).¹ Sigurul mod de atingere a perfecțiunii sufletești este prin schimmicie, prin îndepărtarea de poftele trupești și prin exercițiul valorilor morale.

Formația sa de adevărat învățat este cea care i-a purtat pașii dinspre matematică, fizică și științele naturii spre studiul filosofiei, literaturii și religiilor: “Eram silitor la pus întrebări și mă obișnuisem cu diferitele metode de obiecție, după cum făceau juriștii. Apoi, sub îndrumarea lui al-Natili am început să citesc din *Isagog*. Când îmi expuse definirea genului, ca fiind ceea ce se spune despre diferite lucruri care diferă ca specie, și anume drept răspuns la «ce e asta...?», am început să lămuiesc această definiție altfel de cum auzise el vreodată; și se minună atât de tare, că orice problemă ridică eu o conceptualizam mai bine, încât îl opri pe tatăl meu să mă pună la altceva decât la studiu. Astfel am deslușit cu el părțile simple ale *Logicii* (lui Aristotel), căci la cele subtile nu se pricepea. Încât am început să citesc și să studiez comentarii singur, devenind atotștiutor într-ale *Logicii*. Tot cu el am studiat primele cinci sau șase elemente din *Geometria* lui Euclid, de la început și până la a cincea sau a șasea figură; apoi am rezolvat restul cărții, în întregime, singur. Apoi am trecut la *Almagista*; și când am terminat cu preliminariile și am ajuns la figurile geometrice.”² Supranumit “al treilea Aristotel”, Avicenna își are ca sursă filosofică scrierile lui Aristotel, dar ajunge să incorporeze învățămintele acestuia despre neoplatonism. Când Avicenna se simțea atras de un domeniu de studiu nu renunța până când nu îi deslușea în întregime tainele. Astfel, următoarea sa oprire intelectuală pe calea devenirii științifice a fost logica: “Timp de un an și jumătate m-am închinat din ce în ce mai mult studiului, m-am întors la citirea *Logicii* și ale tuturor părților filozofiei. În tot acest timp n-am dormit în întregime nicio singură noapte și n-am făcut nimic altceva în timpul zilei. Am strâns documente și pentru orice dovadă pe care o cercetam, stabileam ferm premisele silogismului care se raporta la ea, clasificarea lor și ceea ce urma. Cugetam la ce ar fi putut rezulta din premise până ce soluția problemei devenea indubitabilă, verificată. De câte ori eram nedumerit din cauza unor probleme și nu eram în stare să stabilesc termenul mediu al unui silogism, mergeam la moschee și mă rugam, implorându-l pe Atotfăcător să-mi reveleze ceea ce-mi era acuns și să-mi ușureze ceea ce părea greu. Noaptea mă întorceam acasă, puneam o lampă în fața mea și începeam iarăși să scriu și să citesc. Când mă învingea somnul, sau îmi dădeam seama că sunt slăbit, mă trăgeam într-o parte să beau cu măsură o cupă de vin, așteptând să-mi revină puterea. Apoi mă apucam iar de studiu. Și când mă lăsam în voia somnului, vedeam iar în vis acele probleme și multe întrebări mi s-au limpezit astfel. Am continuat

¹ Ibn Sînā (AVICENNA), 980-1037 - *Epistola păsării (Risalat al-Tayr)*, Prezentare, traducere din arabă și note de Grete Tartler, în *România Literară* nr. 35/2012, Publicat în Grete Tartler, *Înțelepciunea arabă, De la preislam la hispanorabii*, ediția a III-a, București: Editura Polirom, 2014, p. 292–295

² Grete Tartler, *Viața lui Obn Sina (Avicenna), Dictată de filosof discipolului său Abu 'Ubayd Al-Guzgani și continuată de acesta*, în *Viața Românească* 7-8 /2012

așa până ce toate științele mi s-au înrădăcinat și le-am stăpânit în măsura în care le poate stăpâni un om. Și tot ce am aflat atunci e la fel cu ceea ce știu acum, n-am înlocuit nimic până astăzi. Am ajuns deci să stăpânesc Logica, Fizica și Matematica, apoi m-am îndreptat din nou spre studiul științei divine.”³ “Prin gândirea lui filosofică, peripatetismul a putut fi apropiat de augustianism.”⁴ Sistemul său de gândire va fi preluat de alți autori precum Petrus Hispanus, Albertus Magnus și Thomas de Aquino. Una dintre cele mai importante lucrări semnate de Avicenna în domeniul filosofic este *Cartea vindecării [sufletului]* în pură descendență aristoteliană. Însă *Cartea judecării imparțiale*, din care s-a păstrat doar o parte-*Filosofia orientală*, tratează probleme existențiale într-o manieră proprie.

Atras de studiul bolilor încă de la o vârstă fragedă, Avicenna va ajunge să stăpânească și acest domeniu dovedindu-se un tămăduitor înzestrat: “m-am consacrat lecturii și studiului cărții *Fusus* și altor comentarii de fizică și de metafizică; și din zi în zi, porțile științei mi se deschideau tot mai larg. Apoi m-am gândit să învăț medicina și am citit opere scrise despre această știință. Cum medicina nu e una din științele grele, am strălucit degrabă în domeniul ei, încât doctori de seamă au ajuns să o studieze sub îndrumarea mea. Îngrijeam bolnavii, astfel că și porțile tratamentului întemeiat pe experiență, nu pe descrieri, mi se deschiseseră. În același timp eram preocupat de fiqh și mă număram printre judecătorii ce lămureau dispute și controverse, încă de când aveam șaisprezece ani.”⁵ Predilecția sa către aria experimentală a medicinei este subliniată și de unul din ucenicii săi care povestește despre modul empiric de tămăduire pe care marele gânditor arab îl aplica: “Făcu multe experimente în tratamentele medicale, pe care se hotărî să le pomenească în *Canon*. Le legase în părți, dar s-au pierdut înainte de încheierea Canonului. Dintre acestea: Într-o zi, când îl durea capul, își închipui că o substanță încearcă să-i pătrundă prin membrana capului și acolo apare o umflătură. Porunci să i se aducă multă gheață, o sfărâmă și o înfășură într-o pânză cu care își acoperi capul. Făcu acest lucru până ce luă în stăpânire locul și opri primirea acelei substanțe, fiind astfel vindecat. Și tot dintre acestea: pilda unei femei slăbite din Hâwarizm, căreia îi spuse să nu ia alt leac decât trandafiri păstrați în zahăr, până ce câștigă în greutate o sută de manni, fiind vindecată.”⁶

Însetat de cunoaștere și apreciat se conducătorii politici, Avicenna scria febril în timpul călătoriilor sale ocupându-se de domenii ale cunoașterii dintre cele mai variate: “În fiecare carte a *Matematicii* adăuga materiale pentru ce credea că e nevoie, iar în privința *Almagistei*, a prezentat zece figuri ilustrând parallax-ul, precum și materiale despre astronomie. În *Euclid* a înfățișat câteva figuri geometrice, în *Aritmetica* câteva frumoase proprietăți numerice, în *Muzica* câteva întrebări care fuseseră lăsate de-o parte de cei vechi. A isprăvit *Cartea Vindecării*, cu excepția părții *Despre Plante*. Și tot pe drum a scris *Despre Animale*, în anul în care Ala’ al-Dawla a atacat cetatea Sabur Hwast”⁷, scria unul dintre discipolii săi. Ajunge să dețină funcția de șeic dar boala nu îl ocolește.

³ Ibidem

⁴ Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Ediția a II-a revăzută și adăgită, Editura Didactică și pedagogică, 1975, p. 314

⁵ Grete Tartler, *Viața lui Obn Sina (Avicenna)*, Dictată de filosof discipolului său Abu ‘Ubayd Al-Guzgani și continuată de acesta, în *Viața Românească* 7-8 /2012

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem

Încă o dată tributar naturii sale științifice, Avicenna încearcă să se autotrateze prin spălături intestinale dar, în cele din urmă, avea să piardă lupta cu boala: “fu lovit de colici (...). Vru să se vindece pe dată, fiindcă voia să ajungă, de teama înfrângerii, în loc apărat (împreună cu emirul), dar mersul nu era posibil din cauza bolii sale, așa că se trată singur cu clistire de opt ori pe zi, solicitându-și intestinele până se ivi o rosătură. (...) Cu toate acestea se trată în continuare la fel pentru rosătură și pentru restul colicilor. Apoi într-o zi, vrând să le dea gata, ceru să fie incluși în spălătură doi danaq de semințe de țelină, dar unul din doctorii căruia îi ceruse să-l lecuiască aruncă înăuntru de multe ori pe-atât – nu știu dacă a făcut acest lucru anume, sau din greșeală, nefiind de față – iar rosătura s-a mărit de asprimea semințelor. În plus, folosise mithridate împotriva zvârcolirilor, dar unul dintre robi i-a pus înăuntru mult mai mult afion, i l-a dat și l-a înghițit. Asta din cauză că-i furaseră mulți bani din lăzi și voiau să moară ca să scape de pedeapsă pentru ce făcuseră. Șecul fu dus așa cum era la Isfahan, unde s-a preocupat să se lecuiască singur. Era atât de slăbit, că nu putea sta în picioare, s-a tot tratat până a izbutit să umble; (...) dar nu se vindecase de tot, așa că avea din când în când recăderi.”⁸ Avicenna rămâne, de-a lungul secolelor, unul dintre învățații de seamă ai lumii musulmane care și-a pus amprenta, într-un mod hotărâtor, asupra medicinei. Textele medicale au făcut, secole de-a rândul, trimitere la scrierile sale, dovedind caracterul durabil al învățămintelor sale.

Cunoscut lumii occidentale sub numele de **Averroes** (1126-1198), **Abu al-Walid Muhammad ibn Ahmad ibn Rushd**, jurist, medic și teolog de origine arabă a văzut lumina zilei în Spania. Averroes a încercat să reconcilieze filozofia aristotelică cu învățămintele religioase islamice. Interesul său pentru medicină capătă glas în lucrarea *Generalități* care, alături de *Particularități* și *Carte pentru înțelegerea teraputicilor și a dietei*, aparținând unui alt medic arab - Abu-Marwan Abdel-Malik Ibn Zuhr (1093-1162) aveau să constituie bazele medicinei moderne europene. Comentariile sale pe marginea textelor medicale aparținând lui Avicenna și Galen rămân de asemenea un etalon pentru cunoașterea științifică medicală a vremii. Vasta sa cultură și aviditatea de a cunoaște și aborda o arie de preocupări științifice cât mai variate i-au îndreptat interesul către lucrări precum cele ale lui Plato (*Republica*), Alexandru (*De Intellectu*), Nicolaus din Damascus (*Metafizica*), Porfir (*Introducere la Aristotel*). Pentru învățatul arab, studiul filozofiei este o condiție *sine qua non* pentru aceia care dețin “inteligența naturală” și “integritatea religioasă”. Împărțind oamenii în teologi, filozofi și marea masă, Averroes nu percepea o mare diferență între fizică și metafizică. Nici studiul psihologiei nu i-a fost străin învățatului însetat de cunoaștere.

Astfel, lucrarea *Aristotel cu privire la Suflet*, face o distincție între cele cinci facultăți care guvernează sufletul: nutritivul, sensibilul, imaginativul, intensul și raționalul. Prima facultate este, potrivit lui Averroes, transmisă animalelor și plantelor pe cale sexuală pe câtă vreme celelalte facultăți sunt perfecționări ale primei. Pentru Averroes medicina este o artă, aceea care bazându-se pe legități solide, are ca scop păstrarea sănătății și vindecarea bolilor. Una dintre cele mai științifice forme de cunoaștere, medicina are ca piloni principali norme, elemente constitutive și rațiuni stricte. Pe modelul lui Avicenna, Averroes a scris o lucrare de mare amploare care reunește șapte volume: *Anatomia*, *Fiziologia*, *Patologia*, *Semiotica*, *Terapeutica*, *Igiena* și *Medicamentația*.

⁸ Ibidem

Lui Averroes lumea occidentală îi datorează o reconciliere a filozofiei cu religia, arii ale cunoașterii între care au existat încordări ideologice, învățatul considerând că orice religie trebuie percepută în mod critic dar și filozofic pentru a putea fi integrate activ în mentalul uman. În ciuda faptului că Ibn Rushd nu a avut acces nemijlocit la scrierile aristotelice despre politică, polimatul arab a studiat aceste texte în mod indirect, prin cele ale lui Platon (*Republica*).

Fervent apărător al egalității între sexe, Averroes considera femeile semeni cu drepturi egale ale bărbaților inclusiv în ceea ce privește capacitățile marțiale. Meritul învățatului arab, la acea vreme, a fost acela de a fi identificat exemple de femei care și-au asumat rolul de soldați atât de-a lungul istoriei umanității cât și a lumii arabe. Astfel, Averroes a identificat exemple numeroase de femei care au participat activ la bătălii: Nusaybah Bint k'ab Al Maziniyyah (venită inițial să aducă apă ostașilor, Nusaybah ajunge să lupte cot la cot cu bărbații), Kahula și Wafeira. În domeniul medical, Averroes și-a adus o valoroasă contribuție fiind autorul unei enciclopedii (*Generalități*) care avea să fie tradusă în latină sub numele de *Colliget* scrisă între 1162-1169. Polimatul arab a adunat, de asemenea, scrieri ale lui Galen și Avicenna. Interesul său pentru fizică s-a materializat prin trei lucrări (*Scurt comentariu asupra fizicii*, *Comentariu mediu asupra fizicii* și *Comentariu lung asupra fizicii*). Teoriile sale vizau rezistența corpurilor față de mișcare. Aceste idei aveau să fie îmbrățișate mai târziu și de Sfântul Toma de Aquino și Johannes Kepler.

Averroes a promovat filozofia grecească pe tărâm arab iar în domeniul ontologic, învățatul de origine arabă nu a acceptat ideea că viața este un accident existential căci, din perspectiva sa, existența și esența sunt unul și același lucru. Filosof înăscut, Averroes considera că nu poate exista o divergență reală între filosofie și religie. El a adoptat o formulă ce avea să fie cunoscută drept “dublul adevăr”, potrivit căruia un lucru infirmat de filosofie poate fi adevărat în religie. Pe nedrept, Averroes a fost considerat un ateu, pentru că refuza ideea imortalității sufletului individual.⁹ Aflate la granița dintre medicină și psihologie, ideile polimatului contopeau fiziologia cu gândirea rațională: facultatea de hrănire utilizează căldura pentru a transforma substanțele hrănitoare în ceea ce asigură supraviețuirea, creșterea și reproducerea organismelor. Învățații arabi au avut deschiderea intelectuală de a prelua preceptele lansate cu sute de ani înaintea lor de către erudiții greci și latini, având puterea să adauge acestui amestec eterogen propriile descoperiri sau principii din arii ale culturii umane indispensabile progresului: medicină, filosofie, psihologie, fizică, astronomie, etc. Porniți pe drumul cunoașterii, acestor polimați arabi le datorăm continuarea tradiției de gândire oferite de lumea antică într-o perioadă în care Europa însăși era aruncată într-un con de umbră. Acestor învățați Europa ar trebui să li se arate respectul pentru a fi continuat lupta pentru instruire, preluând-o din punctul în care o lăsase Antichitatea europeană muribundă.

Bibliografie:

1. Ibn Sīnā (AVICENNA), 980-1037 - *Epistola păsării* (Risalat al-Tayr), Presentare, traducere din arabă și note de Grete Tartler, în *România Literară* nr. 35/2012, Publicat în

⁹ Golestan Saiah, *A study of Averroes (Ibn Rushd)'s ideas on education*, în *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, ISSN 2251-838X / Vol, 4(12), 4072-4076, 2013 p. 4075

Ințelepciunea arabă, De la preislam la hispanorarabi, Grete Tartler, ediția a III-a, București: Editura Polirom, 2014

2. Dumitriu, Anton *Istoria logicii*, Ediția a II-a revăzută și adăgită, Editura Didactică și pedagogică, 1975

3. Saiah, Golestan *A study of Averroes (Ibn Rushd)'s ideas on education*, în *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, ISSN 2251-838X / Vol, 4(12), 4072-4076, 2013

4. Tartler, Grete *Viața lui Obn Sina (Avicenna)*, Dictată de filosof discipolului său Abu 'Ubayd Al-Guzgani și continuată de acesta, în *Viața Românească* 7-8 /2012